

ikke forfølges yderligere her, men én ting, der understreger det uacceptable ved de her diskuterede træk ved modellen, skal nævnes. Man kunne lige så godt (ved mindre h_w og/eller mindre $W^*(L)$) have haft en ligevægt, hvor $\hat{L} > \bar{L}$. Det ville betyde, at entreprenørerne i hver periode havde tab, og alligevel reagerede de ikke ved reduktion af mængderne. Ganske vist forudsattes det i bogen, at der står et velfungerende kreditsystem til deres rådighed, men anskuet i relation til virkeligheden ville entreprenørernes konstante tab vel efterhånden underminere deres kreditværdighed.

Endelig bør endnu en generende omstændighed i forbindelse med (11) nævnes. Entreprenørerne reagerer på én måde over for en faktisk profit (gennem faktoren h_c i forbindelse med $(p-c)/c$), men på en anden måde over for en forudset ændring i profit (gennem faktoren 1 i forbindelse med \dot{c}/c). Entreprenørerne i denne model er altså ikke alene glemsomme – de kan også siges at handle inkonsistent, eftersom forskellen i reaktion på faktisk og forudset profit ikke begrundes på nogen måde.

Mens problemet med entreprenørernes inkonsistente handlemåde kunne »klares« blot ved tilføjelse af faktoren h_c til \dot{c}/c i (11) (og hermed i (6)), er det anderledes kompliceret at fjerne entreprenørernes glemsomhed (eller pengeillusion). Det mest nærliggende ville være at slette \dot{c}/c i (11), så denne blev: $\dot{X}/X = h_c (p-c)/c$ ⁵ Hermed er de uacceptable forudsætninger om entreprenørernes handlemåde fjernet – men samtidig må man desværre også tage afsked med kapitlets centrale pointe: at integrere den ved indførelse af ar-

5. Eller bedre: $\dot{X}/X = h_c (p-c)/p$, jfr. diskussionen ovenfor af nogle deflatorproblemer i modellen.

bejdsudbudskurven initierede pengelønsinflation i den reale udvikling. Uden \dot{c}/c i (11) »kører« modellens reale del for sig selv, og (7) bliver reduceret til en tilfældig overbygning, der »forklarer« inflationen, som så kan være hvad som helst uden reale konsekvenser.

For at løse *det* problem kunne der indføres reaktionsfunktioner for p og/eller c , ligesom der nu er for w . Imidlertid ville det så også være nødvendigt at betragte andre tilpasningsmekanismer på varemarkedet, f.eks. lagerændringer, utilsigtet opsparing, udenrigshandel el. lign.

4. *Afslutning.* I den foregående diskussion er det blevet kritiseret, at betydningen af alternative efterspørgsels- og produktionsfunktioner ikke omtales, ligesom der er påpeget nogle inkonsistenser. Der er herudover sat spørgsmålstegn ved modellens påståede keynesianske egenskaber. Endelig er der peget på de uacceptable antagelser, der implicit gøres om entreprenørernes handlemåde, og de heraf følgende særdeles tvivlsomme konklusioner om konsekvenserne af eksogene investeringsstigninger og lønpolitik. Det må på den baggrund konkluderes, at modellen må ændres på en række punkter, hvis den skal udgøre en tilfredsstillende integration af inflationsprocesser i en syntese af keynesiansk og neoklassisk analyse.

Helge Brink

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

III

1. Det foreliggende arbejde kan siges at tage sit udgangspunkt i forfatterens store og gode artikel: »Moderne makroteori i teoriehistorisk belysning«, offentliggjort i N. Thygesen og P. Nørregaard Rasmussen (red.), *Udviklings-*

ikke forfølges yderligere her, men én ting, der understreger det uacceptable ved de her diskuterede træk ved modellen, skal nævnes. Man kunne lige så godt (ved mindre h_w og/eller mindre $W^*(L)$) have haft en ligevægt, hvor $\hat{L} > \bar{L}$. Det ville betyde, at entreprenørerne i hver periode havde tab, og alligevel reagerede de ikke ved reduktion af mængderne. Ganske vist forudsattes det i bogen, at der står et velfungerende kreditsystem til deres rådighed, men anskuet i relation til virkeligheden ville entreprenørernes konstante tab vel efterhånden underminere deres kreditværdighed.

Endelig bør endnu en generende omstændighed i forbindelse med (11) nævnes. Entreprenørerne reagerer på én måde over for en faktisk profit (gennem faktoren h_c i forbindelse med $(p-c)/c$), men på en anden måde over for en forudset ændring i profit (gennem faktoren 1 i forbindelse med \dot{c}/c). Entreprenørerne i denne model er altså ikke alene glemsomme – de kan også siges at handle inkonsistent, eftersom forskellen i reaktion på faktisk og forudset profit ikke begrundes på nogen måde.

Mens problemet med entreprenørernes inkonsistente handlemåde kunne »klares« blot ved tilføjelse af faktoren h_c til \dot{c}/c i (11) (og hermed i (6)), er det anderledes kompliceret at fjerne entreprenørernes glemsomhed (eller pengeillusion). Det mest nærliggende ville være at slette \dot{c}/c i (11), så denne blev: $\dot{X}/X = h_c (p-c)/c$ ⁵. Hermed er de uacceptable forudsætninger om entreprenørernes handlemåde fjernet – men samtidig må man desværre også tage afsked med kapitlets centrale pointe: at integrere den ved indførelse af ar-

5. Eller bedre: $\dot{X}/X = h_c (p-c)/p$, jfr. diskussionen ovenfor af nogle deflatorproblemer i modellen.

bejdsudbudskurven initierede pengelønsinflation i den reale udvikling. Uden \dot{c}/c i (11) »kører« modellens reale del for sig selv, og (7) bliver reduceret til en tilfældig overbygning, der »forklarer« inflationen, som så kan være hvad som helst uden reale konsekvenser.

For at løse *det* problem kunne der indføres reaktionsfunktioner for p og/eller c , ligesom der nu er for w . Imidlertid ville det så også være nødvendigt at betragte andre tilpassningsmekanismer på varemarkedet, f.eks. lagerændringer, utilsigtet opsparing, udenrigshandel el. lign.

4. *Afslutning.* I den foregående diskussion er det blevet kritiseret, at betydningen af alternative efterspørgsels- og produktionsfunktioner ikke omtales, ligesom der er påpeget nogle inkonsistenser. Der er herudover sat spørgsmålstegn ved modellens påståede keynesianske egenskaber. Endelig er der peget på de uacceptable antagelser, der implicit gøres om entreprenørernes handlemåde, og de heraf følgende særdeles tvivlsomme konklusioner om konsekvenserne af eksogene investeringsstigninger og lønpolitik. Det må på den baggrund konkluderes, at modellen må ændres på en række punkter, hvis den skal udgøre en tilfredsstillende integration af inflationsprocesser i en syntese af keynesiansk og neoklassisk analyse.

Helge Brink

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

III

1. Det foreliggende arbejde kan siges at tage sit udgangspunkt i forfatterens store og gode artikel: »Moderne makroteori i teoriehistorisk belysning«, offentliggjort i N. Thygesen og P. Nørregaard Rasmussen (red.), *Udviklings-*

linier i makroøkonomisk teori, Kbh. 1969 (kap. 13). Jeg må sige et par ord om denne perle, som jeg selv har opfordret præces til at indlevere tillige med bogen. Schumpeter's »circulative process« kan siges at være centrum for en teoriehistorisk tour d'horizon. Ikke mindst er diskussionen om nettoproduktionsbegrebet spændende. Dette er Estrup, når han er bedst – og det er en del.

Artiklen knytter sig smukt til *Essays in the Theory of Income Creation*, som næppe kan kaldes en fasttømret monografi, men snarere en samling af essays om indkomstdannelsens teori. Heri er der intet odiøst. Man kan heldigvis blive doktor på en række artikler, som knytter sig til et bestemt emne. Det sker normalt ved, at en række selvstændige artikler kædes sammen ved et resumé. Men i dette tilfælde bliver de altså offentliggjort sammen i ét bind. (Jeg synes, det er beklageligt – og har sagt det før – at vor tradition på en eller anden måde afholder vore doctores fra at offentliggøre langsad, i artikelform).

2. Forfatteren er naturligvis selv klar over, at disse sider om indkomstdannelsens teori er at opfatte som en essaysamling mere end som en bog. Om f.eks. kap. IX siger han (p. 186), at der er tale om »an essay (in the true meaning of the word) on a demand-oriented theory of economic classes«. Og bogen ville være lige så meget og lige så lidt helstøbt uden dette – i øvrigt interessante – kapitel.

Forfatteren ender sin bog med at sige (sidste afsnit i bogen): »The present treatise is a philosophical essay rather than a text in economics«. Det er en formulering, som ikke er ved siden af – omend der måske skulle have stået, at der er tale om en halv snes filosofiske essays, og netop ikke *et* essay, jfr. også den korrekte titel på bogen.

Afhandlingens tema er centralt. Indkomstdannelsen anskues fra efterspørgslen, dvs. en synsvinkel med – trods alt – store traditioner. Man behøver blot at henvise til en kongerække med landgrever som Mathus, måske Marx, Wicksell, Schumpeter, Keynes, Föhl og Jørgen Pedersen. Ikke mindst de fire sidste trækkes der stærkt på, så stærkt, at forf. næsten ikke synes at have blik for, at der dog også findes mindre profeter, det havde været umagen værd at nævne. Forf. er kendt for at være en belæst mand, men det ses ikke af denne bog, hvor litteraturhenvisninger er sparsomme, hvor de allernyeste bidrag næsten mangler, og tillige er henvisningerne ikke særlig præcise, f.eks. uden angivelse af kap. eller sidetal i kilden og med lidt inkonsekvens i henvisningsprincipperne.

Der findes en rød tråd i afhandlingen, som er værd at trække frem: de institutionelle rammers – spillereglernes – betydning. Dette er måske et fortærsket synspunkt, men dog så vigtigt, at det nok er værd at tærskelanghalm på. Og det er vel præcis dette, som får forf. til at karakterisere afhandlingen om en *filosofisk* analyse.

Det træk ved vort samfund, forf. fremfor alt hæfter sig ved, er foretagerinstitutionen med den hertil knyttede indkomstart: Residualindkomsten. At man derfor kunne forvente bestandige henvisninger til den herom handlende litteratur, og da ikke mindst til Schumpeter, er klart. Schumpeter nævnes imidlertid kun få gange, og der er vistnok i hele bogen kun en eneste – i øvrigt lidt sløset – henvisning (p. 22) på trods af den tydelige inspiration. Mærkelig nok nævnes Kalecki slet ikke.

3. Endnu et par generelle bemærkninger: Blandt de for sparsomme litteraturhenvis-

ninger findes ikke henvisning til empiriske arbejder. Det er utilfredsstillende. I de sidste 40 år har vi jo ikke alene oplevet helt afgørende gennembrud i den rene teori, forstået vagt som erkendelse af, hvorledes vort økonomiske samfund fungerer. Men vi har tillige oplevet, at den systematiske empiri er gået frem med stormskridt. Dette er en lykkelig udvikling, som imidlertid ikke afspejles i dette arbejde. Der er heller ikke i dette arbejde et tilløb til at drøfte de postulerede adfærdsrelationers virkelighedstilknytning. Man kan vist tilmed påstå, at for mange gælder det, at de er så konfluente, at forf. og andre ville komme i vanskeligheder ved blot et forsøg på en estimation. Jeg skal illustrere disse forhold nedenfor.

Min anden generelle bemærkning referer sig til afhandlingens form. Så vidt jeg kan bedømme – men det er et væsentligt forbehold – er der i det store og hele ikke meget at indvende mod den sproglige form. Men i formelsproget er en hel del uklart, og trykfejl er ret så hyppige, enkelte endda vildledende.

Uden at dække alt må jeg som eksempel på sådanne uklarheder, som tilmed kan virke vildledende, nævne: Det virker forvirrende, når der i kap. III opereres med en egenrente, r_1 og en standardrente, r , idet det så viser sig, at disse har helt forskellig dimension. På side 48 defineres godt nok r_1 som prisen pr. tidsenhed for anvendelse af en enhed af kapitalgode K_1 , og side 50 defineres r som »a given standard interest rate«. Men det ene er altså en lejeværdi – helt afhængig af godet; det kan være 150 kr. eller en mill. kr., mens det andet er et rent tal, som f.eks. 0.05.

Flere eksempler kunne nævnes. Blot et par: Både π , i og L bruges som symbol for forskellige begreber rundt om i bogen. Og hvorfor skal man næsten hele tiden lades i tvivl

om, hvorvidt indkomst og investeringer er brutto eller netto? Hvis det ikke gør nogen forskel – og det gør det ikke altid, jfr. dog nedenfor – så bør det siges, at man kan vælge efter behag.

4. Men nu til sagen. Og lad det her være sagt generelt, at ikke mindst ved en disputatsbedømmelse gælder det, at for udenforstående kan man risikere, at billedet bliver lidt fortegnet. Ifølge sagens natur hæfter man sig ved kritiske punkter. Man må da minde om, bogen er antaget til forsvar for den statsvidenskabelige doktorgrad. Det siger i sig selv meget og gør det ret så overflødigt at brede sig om de mange gode og inspirerende synspunkter, der præsenteres.

Kap. I, »Introduction«, er en fanfare. Nye læsere være advaret: Læs forfra, dvs. læs kap. I igen efter at hele bogen er læst. Ellers forstås kapitlet ikke helt. Men taget i denne rækkefølge får man her glimt af ideen, som udtrykkes godt mod kapitlets slutning:

The main view in this book is that an inquiry into the theory of aggregate demand and income creation is an inquiry into the organization through which the agents in the economy utilize and exploit the supply base of society, and that the organization relevant to a liberal economy is the entrepreneurial system.

Herom hører vi mere. I denne forbindelse kun dette: Det er næppe rigtigt, når forf. synes at betragte forudsætninger om spillereglerne organisation som noget helt særpræget ved den foretagerøkonomiske betragtning. Sagt stærkere, så er det vel direkte fejlagtigt, når det (p. 13) hedder: »The neoclassical assumptions eliminate organizational (and institutional) problems from the economy«.

Interessant i denne forbindelse er forf.s bemærkninger (p. 16) om det Walras'ske system som »a theory of l'ordre économique; while the entrepreneurial system as a model of the economy is a theory of disorder«. Det er jo skarpt udtrykt, men modsiger ikke alene det før citerede – thi: Hvordan kan man have »l'ordre économique« uden en organisatorisk ramme? – men tillige er det en overdrivelse. Pointen er jo hos Marshall, at »disorder« fører til ligevægt. Naturligvis er det morsomt at sammenligne de Gaulle med den pragmatiske Churchill. Men det holder kun til et vist punkt. Er der overhovedet tale om konkurrerende synspunkter, eller er de supplerende?

Jeg er i øvrigt heller ikke enig med forf. i fortolkningen (samme side) af Domar. Hans model forudsætter næppe »l'ordre économique«, men viser hvordan det kunne være, dvs. er på en vis måde ikke en faktisk beskrivelse, men en beskrivelse af en mulig udvikling.

5. I kap. II introduceres »An Entrepreneurial Economy« ved at tage et Walras'sk system, men transformere auktionarius fra at være den uselviske »tjenestemand« til at være en foretager, der benytter sig af sin rolle og deraf følgende viden: Han køber og sælger i markedet, dvs. skubber sig ind mellem udbydere og efterspørger i stedet for blot at arrangere, at de mødes under betingelser, som clearer markedet. Han får dermed mulighed for positiv eller negativ profit ved, som det hedder (p. 30), at udnytte »what Walrasians would call a disequilibrium«.

Det er en både morsom og frugtbar idé, vistnok også i sin udformning – og i hvert fald i sin formulering – original. Man får her skarpt frem, at – fremfor alt – lønmodtagerens

efterspørgsel er afledt af, at nogen, i.e. foretageren, sætter ham i stand til at efterspørge. Foretageren indgår en kontrakt, og modparten opnår en hertil svarende kontraktmæssigt fastsat indkomst, hvorefter han giver efterspørgslen efter hans ydelser videre ved selv at efterspørge. Men foretagerens basis for at kunne gøre det, er en eller anden form for kredit, hvorved Clower's problem (*Western Economic Journal*, 1967, genoptrykt i Clower (ed.), *Monetary Theory*, Penguin, 1969) om vilje contra evne til at efterspørge måske løses. Sagt meget kort: Estrup's foretagerøkonomi kan ikke køre, uden der på en eller anden måde er en form for penge inde i systemet¹. Det kan forekomme mærkeligt, at Estrup med denne baggrund ikke lægger mere vægt på konsekvent at have penge, både som strøm og som beholdning, med i systemet.

6. I kap. III forlader vi det rene bytte og får produktion og investering ind i billedet. Jeg har ikke mange bemærkninger at gøre og springer også de gode kommentarer i appendiks (»Labour and Commodities«) til kap. III over. Her er fingeraftryk både fra Marx og fra Keynes. Dette appendiks illustrerer, at det er filosofiske essays i god forstand.

I kap. IV kommer forf.s pengebegreb, et strømbegreb, overtaget fra Schumpeter og Jørgen Pedersen, klart og godt frem. Af de to er det jo nok Schumpeter, som er den mest

1. Det er ganske pudsigt, at abstrakt økonomisk teori har haft en hel del vanskeligheder med at »forklare« eller »begrunde« penge. Henvisning til »olie i maskinen« er ikke helt tilfredsstillende. Måske er der mere hold ved at kombinere med Schumpeter's kreditargument, som her ligger implicit hos forf. – men tilstrækkeligt er det måske ikke.

originale. På trods af dette findes der ikke en eneste kontant henvisning til samme. Jeg tænker her ikke blot på *The Theory of Economic Development* (Cambridge, Mass. 1934, oprindelig tysk udgave fra 1912), men også på Schumpeter's artikel i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1917: »Das Sozialprodukt und die Rechenphennige«. Her fremstilles netop »pengenes natur« som svarende til en ståplads i cirkus. Man vælger selv, jfr. p. 72.

Men hvad er da »penges natur« eller »begrundelse«? Det er jo et hovedproblem i dette kapitel. Det hedder her (p. 84): »From a logical as well as from a practical point of view it is unsatisfactory to explain money by a statement to the effect that money is what is accepted as money«. Man spørger hvorfor? Det hedder videre: »There must, in order to protect money against speculations, be some sort of guarantee as an ultimate recourse in case of doubt«. Dette er en leg med ord. Hvis »money is what is accepted as money«, så har »case of doubt« ingen mening.

Forf.s løsning på dette gamle² problem forekommer mig søgt³. Mens vi andre naive ville sige, at en krone har prisen én, fordi andre er med på »samme spøg«, så er forf.s løsning, at prisen på penge er én, fordi vi

skal betale skat og kan frigøres over for offentlige myndigheder med sedler. Den logiske konsekvens af dette ville bl.a. være, at indførelsen af kildeskat var ensbetydende med at undergrave vort pengesystem. Der henvises til historiske eksempler på, at et seddelsystem ikke virkede (i Middelalderen). Men er sagen ikke den enkle, at der dengang ikke var et så effektivt retssystem, som sikrede, at kreditor altid kunne frigøre sig med en papirlap?

– Jeg har en række mindre kommentarer til dette kapitel. Det er f.eks. ikke klart, hvorfor en timelønsats som enhed (p. 75) afvises. Enheden kunne være en times arbejde, men forf. synes her at overse konsekvenserne af en ændring i produktiviteten for denne enhed.

Positivt må fremhæves forf.s påvisning af, at så snart der er penge som et muligt værdiopbevaringsmiddel inde i systemet, vil et udbud af varer ikke nødvendigvis betyde en hertil svarende efterspørgsel, hvorimod en efterspørgsel efter varer betyder et udbud af penge. Banalt – ja, men dette er jo på en måde Keynes i en nøddeskal.

7. Jeg har allerede nævnt, at forf. i reglen undlader at specificere, om han regner brutto eller netto, i.e.: er reinvesteringer med eller ej? Denne uklarhed er ikke betydningsløs i kap. IV, omend den allerede viser sig i kap. II, hvor den for hele afhandlingen så afgørende forskel mellem »initial« og »deduced« efterspørgsel indføres. Hele ideen er her både simpel og frugtbar, hvis man tænker på overskrifterne i Schumpeter's bog (*The Theory of Economic Development*): Kap. I: »The Circular Flow...« og kap. II: »The Fundamental Phenomenon of Economic Development«. Dette er vel, hvad det hele drejer sig om, og

2. Bevis: Gå blot et halvt århundrede tilbage og læs standard lærebøger. Overalt fandt man her lange kapitler om »pengenes natur«.

3. Efter forsvaret er jeg kommet lidt i tvivl om, hvorvidt jeg har helt ret på dette punkt. Bl.a. har Bodil Nyboe Andersen gjort mig opmærksom på, at Lov om Danmarks Nationalbank (7/4/1936) i § 8 udtrykkelig siger: »De af banken udstedte pengesedler er lovligt betalingsmiddel mand og mand imellem samt ved ind- og udbetalinger, der foregår ved offentlige kasser.« (Kursiv her).

kunne måske med større klarhed have været hægtet direkte på Schumpeter: Al efterspørgsel er afledt, når man har et stationært samfund. Så snart der optræder investeringer, får man »initial« demand i det omfang, disse investeringer ikke finansieres af lønmodtagernes opsparing. (En »oversættelse« til et samfund i en guldaldervækst giver sig selv umiddelbart).

Allerede i kap. II er det, som sagt, ikke klart, om der er tale om *netto*investeringer. Der tales om »net demand« (se f.eks. p. 28), men hvad går »net« på? Med den her givne fortolkning er det vel åbenbart, at det er de investeringer, som ikke finansieres ud af lønmodtagernes indkomst forf. har i tankerne. Er reinvesteringer ikke i deres virkninger svarende til »deduced demand«? Jfr. også p. 81: »A deduced demand is a mere transfer of demand opportunities. No net increase in demand occurs by this demand; with initial demand, on the other hand, new opportunities to demand are created«. Og allerede af bogholderiet side 79 følger, at der er tale om en slags nettobetragtning (i den ovenfor givne betydning).

Man må gøre sig klart, at det er *ændringerne*, som er afgørende, men man kan naturligtvis straks spørge, om reinvesteringer nødvendigvis er så mekaniske, at de helt klart skal indgå som afledet efterspørgsel. Her kunne jo siges meget om konjunkturbevægelser og ekkovirkninger. Dette er i denne sammenhæng ikke for forf.s problemstilling afgørende. Meget vigtigere er det, at dette syn på reinvesteringerne bryder sammen i kap. X, hvor forf. *explicit* betragter bruttoinvesteringerne helt som »initial demand«. Dermed bliver det hele unødigt tåget på et ganske væsentligt punkt. Analytisk er dette jo ikke et lille detailproblem.

8. I kap. V gennemsexcerceres tilpasningen via priser i det meget korte løb for en makromodel. Forf. er omhyggelig i sine formuleringer, og jeg har ikke mange kommentarer. Lad en enkelt være nok: På side 107 indføres som en *betingelse*, at $D'_p < 0$ – idet $D = D^m/p$, hvor D^m er efterspørgslen i markedspriser og p prisniveau. Det hedder på næste side, at denne betingelse sjældent nævnes, idet det tilføjes, at betingelsens betydning er fremhævet af Kaldor (hvor?). Men er det en betingelse? Er det ikke i makro noget, som er en logisk følge og netop ikke en nødvendig tilføjelse?

Det følgende kap. VI går lidt videre ved at se på det korte løb (modsat det meget korte løb). Man kan måske beskrive kapitlet som en eksercits i »the widow's cruse« – som på dansk, med henvisning til nordisk mytologi (modsat den gammeltestamentlige), passende kunne kaldes »Særimmer's tilfælde«.

Ikke alt i dette kapitel er præget af klarhed. Ikke alene rammes kapitlet af den fornævnte manglende præcision af brutto ctr. netto, men tillige er der lidt mærkelige ting. Gå frem til side 130. Helt bortset fra, at ligning (2) skal lyde

$$p - 1 = \frac{i + c - 1}{1 - i} = \frac{i - s}{1 - i},$$

så virker det følgende afsnit noget forvirrende. Først hedder det, at »(1) and (2) can be generalized to take account of changes in inventories«, men to linjer efter ses der bort fra lagerændringer. Og 5-6 linjer efter indføres nu lagerændringer igen – for så næste side at blive afskaffet.

9. Et andet eksempel på nogen vaklen frem og tilbage har man i behandlingen af forbrug

ud af profit. I kap. III (p. 47) ses bort fra forbrug ud af profit. Men i kap. VI bliver det uklart. P. 128 hedder det, at forbrug ud af profit er »negligible«, men faktisk forudsættes den at være lig nul – hvorefter den pludselig bliver positiv på side 133 – rettere øverst på side 133. Nederst på samme side forudsættes igen – i formel (3) – at al profit opspares. Bedre bliver det ikke, når det næste side igen hedder, at »the entrepreneurial consumption is negligible«. Nogen opklaring fås ikke p. 136, hvor det hedder: »If they do not consume (as assumed above) ...« Det kan jo betyde hvad som helst. Og endelig i kap. X. udelukkes igen forbrug ud af profit.

Jeg har forsøgt at gennemregne det hele med en konsekvent fastholdelse af en opsparende kvote ud af profit, som er mindre end 1. Men jeg finder det ikke umagen værd at reproducere disse algebraiske manipulationer. Resultatet er nemlig så temmelig banalt: Man finder en ligevægt, når faktorejernes og foretagernes *reale* opsparing er tilstrækkelig stor til at finansiere den del af den reale investering, som ikke dækkes af den ud af afledt indkomst frembragte opsparing. Mere er der såmænd ikke at sige om det – hvilket som sagt ikke ville have afskåret forf. fra at være præcis, også på det punkt.

Når dette er sagt, bliver tilbage et interessant billede af en multiplikatorproces, som vistnok i al sin enkelhed kan beskrives således: Med en positiv profit forøger foretagerne deres køb af faktorydelser. Men ud af de dermed forøgede kontraktindkomster spares en del, og processen falder til hvile, når der ud af disse kontraktmæssigt fastsatte indkomster spares et beløb, som er lig investeringerne. Så er profitten lig nul, og vi har på en måde »et stationært samfund«. Dette

kommer klart frem i kapitlets afsnit 10, dvs. pp. 137 ff.

Det er helt oplagt at udvide analysen til at omfatte et vækstsamfund. Det gennemføres da også, lidt skitseagtigt, samtidig med at mulighederne for at ramme et loft – fuld beskæftigelse – berøres. Der endes så op med at spørge om, hvor Keynes er i den situation. Sært nok svares der ikke: »How to pay for the war?« Det var jo Keynes' svar.

10. Kap. VII (»Labour Supply and Inflation«) vil jeg gå let over, jfr. Helge Brinks indlæg. Det centrale i kapitlet er indførelsen af en udbudsfunktion for arbejdskraft. Keynes' (med fleres) antagelse om faldende grænseprodukt for arbejdskraft spiller en væsentlig rolle i ræsonnementerne. Der havde været god mulighed for en drøftelse af denne forudsætning – teoretisk og empirisk. Mere generelt gælder det jo, at man kan ikke forlange, at alle centrale problemer løses. Men det hindrer jo ikke, at man tager hatten af, når man passerer dem.

Kap. VIII (»Kaldor's Theory«) er spændende, omend der ikke er så forfærdelig meget nyt. Man får en god, generaliseret, gennemgang af Kaldor's fordelingsteori. Jeg har fundet det mest værdifulde i kapitlet hen mod slutningen, hvor der argumenteres for, at grænseproduktivitetsteorien er ikke en pristeori, men en produktions- og efterspørgselsteori, jfr. »Conclusion«. Udgangspunktet for dette synspunkt er naturligvis dynamisk. I ligevægt er det hele – alle marginalbetingelserne – opfyldt. Men på vej mod denne ligevægt vil (ændringer i) produktionen blive bestemt af forskellene mellem pris og grænseprodukt. Netop derfor kan man formulere sig som forf.: Grænseprodukterne bestemmer ikke priserne – det gør efterspørgslen; de

bestemmer produktionsændringerne. Her er et godt eksempel på, at den dynamiske betragtning fører til en ændret fortolkning. Om dette så er noget nyt, tør jeg ikke afgøre.

Men jeg savner i kapitlet et par vigtige ingredienser i Kaldor's teori. Det nævnes ikke, at lønnen må være større end et vist minimum. Dette er en klar forudsætning for, at »widow's cruse« overhovedet kan fungere. Og tillige næsten symmetrisk hermed, forudsætter Kaldor (og Joan Robinson ikke mindre), at profitten er over et vist minimum.

11. Det burde fremgå af det ovenfor nævnte, at Estrups udgangspunkt er den fundamentale forskel mellem kontraktmæssigt fastsat indkomst *ctr. residualindkomsten*. Vi har dermed to i indkomstmæssig henseende forskellige grupper – to klasser. Disse to klasser behandles i kap. IX. Hvordan vil deres relative stilling udvikle sig på langt sigt?

Forf. kommer i kapitlet hurtigt ind på Passinetti's både elegante, men også lærerige bidrag, hvor som bekendt lønmodtagerne ikke alene opsparer, men også får et afkast af deres formue. Passinetti finder, at selv i denne situation bestemmer kapitalisternes opsparingsadfærd suverænt fordelingen⁴.

Ganske naturligt føres vi over i Modigliani-Samuelson udvidelsen, som jeg ikke skal gøre meget ud af, men dog anholde, at forf. flere gange kalder en relation, som lader forholdet mellem produktion og kapital som bestemt af profitraten, jfr. (9), p. 194, for en teknisk relation. Her er da meget andet end teknik involveret.

Morsomt bliver det, når forf. går videre og lader lønmodtagernes opsparing være nega-

tiv. Herved ender vi naturligvis let i den situation, hvor lønmodtagerne gældsætter sig til foretagerne, måske for hele deres livsindkomst – med jævne ord, et slavesamfund. Det er en opfindsom generalisering, typisk for Estrup, som ofte går til ekstremer, hvilket kun er godt og belærende, fordi mange tilfælde jo først belyses rigtigt ved også at tage det ekstreme med.

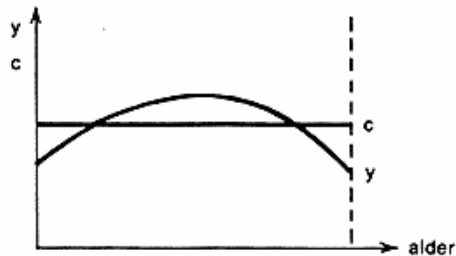
Men det er spekulativt. Naturligvis betragtes de to ydertilfælde – lønmodtageren opsparer som ung og nedsparer som gammel, og omvendt. I den sidste situation bliver nettoopsparingen negativ, hvis vi har vækst i arbejdsstyrken. Så let får man denne situation frem, hvis man har mod til at skrive (p. 197): »... there is no a priori reason why he should prefer to be an early saver/late consumer or an early consumer/late saver«. Det tilføjes endda: »Why do we, as a non-explicit assumption, usually take s_w [i.e. lønmodtagernes opsparingskvote] to be positive?«

Det anførte fremhæves, fordi det er et eksempel på det betænkelige ved at lade den rene teori leve for langt fra virkeligheden. Er det dog ikke nærliggende, når forf. nu ikke kan finde et a priori ræsonnement – adskillige ræsonnementer kunne i øvrigt let anføres – at spørge om, hvorvidt vi ikke ved noget om dette?

Det træffer sig jo tilmed sådan, at problemet har været nok så intenst drøftet, ikke mindst inspireret af Friedman, Modigliani, Ando og mange andre. Flere danske undersøgelser er også tilgængelige. Jeg skal ikke trætte med en gennemgang. Men selv i lærebøger findes en stiliseret fremstilling som gengivet i figuren.

Hvad konsekvenserne af dette ved forskellige vækstrater for befolkningen måtte blive, kan

4. Et springende punkt er forudsætningen om, at lønmodtagernes kapitalafkast er lig profitraten.

overlades til forf. (og læser). Her er jo mange muligheder, i.e. forskellige mulige parameterkonstellationer – men forf. kommer under alle omstændigheder med denne empiriske korrektion til at sidde mellem de to stole, han har sat frem.

12. Kap. X behandler »Global Equilibrium and Growth«. Allerede i kap. III indførtes begrebet global ligevægt som en tilstand, der groft taget er karakteriseret ved, at initial efterspørgsel er lig nul, og noget forenklet kan dette vel igen oversættes ved, at tilsigtede nettoinvesteringer er lig opsparring ud af kontraktmæssigt aftalt indkomst. Det ligger lige for, som forf. gør det, at sondre mellem absolut og relativ global ligevægt – i det sidste tilfælde åbnes for en ligevægtsvækst.

Jeg har allerede sat spørgsmålstegn ved kapitlets behandling af brutto- ctr. nettoinvesteringer. Lad det være i denne sammenhæng. Kapitlet bygges op omkring to centrale relationer:

$$\dot{X}/X = H_x(A/X),$$

hvor X er samlet produktion, og A er »initial demand«. Det forudsættes, at $\partial H_x/\partial A > 0$ og $\partial H_x/\partial X < 0$, idet ræsonnementet er, at en stigning i initial efterspørgsel, direkte og via indkomstvirkning og deraf følgende multiplikatoreffekt, får foretagerne til at øge produktionens vækstrate. Og omvendt vil »an-

crease in production . . . ease the market . . . and will imply lower profits and therefore a reduced tendency to increase production«. (P. 229).

Indbygget har vi altså her en funktion, som dækker i hvert fald en foretagerreaktion og en forbrugerreaktion – og måske en hel del mere. Her er m.a.o. konfluens for alle pengene. Det er analytisk betænkeligt af i hvert fald tre gode grunde. For det første kan man ikke explicit se, hvad der foregår – trin for trin – fordi det er en så sammenkøbt ret. For det andet afskæres man fra explicit at analysere en masse interessante ting, som f.eks. virkninger af ændringer i forbrugstilbøjelighed. Og for det tredje er det et dårligt oplæg at udlevere den empirisk orienterede økonom. Man kan naturligvis ikke kræve af teoretikeren, at han gennemfører estimation overalt. Men han bør dog servere et oplæg, hvor et forsøg på estimation ikke er helt udelukket. Og det vil jeg påstå, det er i dette tilfælde.

Bedre bliver det ikke med den anden helt centrale relation, forf. opererer med

$$\dot{I}/I = H_t(X/K, r),$$

hvor I er bruttoinvesteringer (men som nævnt formentlig burde have været nettoinvesteringer), K er kapitalapparatet og r er »the standard interest rate«. Det forudsættes, at $\partial H_t/\partial (X/K) > 0$ og $\partial H_t/\partial r < 0$. Hvad jeg har sagt i relation til H_x -funktionen kan uden forbehold gentages i relation til H_t .

13. Som sagt bliver disse to relationer hovedhjørnestene for hele dette meget vigtige kapitel. Min væsentligste indvending er, som det vil fremgå, at forf. ikke bruger tid og kraft på i detaljer at opbygge disse relationer, trin

for trin. Naturligvis er vi nødt til på et vist niveau at arbejde med konfluente relationer. Ligningssystemerne skal jo løses. Og det gør heller ikke noget, når man kan se, på hvilket grundlag man har løst sine ligninger. Men det foreliggende grundlag er utilfredsstillende.

Kapitlet bliver ikke dermed uinteressant. Men sættet af ræsonnementer omkring mulige forløb – i.e. den dynamiske analyse som præger kapitlet – bliver svært at trænge igennem og vurdere.

Resultatet er da også, at man ikke føler sig overbevist om konklusionerne, når det f.eks. p. 243 hedder: »If the system, by nature, was entirely unstable, any economic policy would be doomed to failure ...« Hvorfor dog det?⁵ Kan forf. udelukke, at den parameterkonstellation (struktur), som fører til manglende stabilitet, kunne »drejes« ved økonomisk politik og gøre systemet stabilt – eller »mere stabilt«.

I øvrigt kan tilføjes, at det er måske ikke så helt afgørende, om et system er stabilt. Hastigheden mod det ekstreme må vel i hvert fald tages i betragtning – som al vækstteori har lært os. Og hertil kommer, at den manglende stabilitet kan være et resultat af, at forf. jo udelukker mangt og meget, f.eks. kunne introduktionen af penge, ikke alene som en strøm (som hos forf.), men tillige som en beholdning, måske give vigtige modifikationer, jfr. Patinkin.

Der er megen skarpsindig analyse i kapitlet. Men grundlaget er, som det ses, lovlig

5. Det er i øvrigt besynderligt, at vi få linjer efter hører, at »... the capitalist system calls for extra-economic control to steer the system«. Men er »extra-economic control« ikke netop økonomisk politik? Hvordan kan de to udsagn forenes?

spinkelt. En af de vigtigste konklusioner er dog værd at fremhæve – og den holder formentlig uafhængig af det anførte: Betydningen af rentens træge bevægelser, jfr. lønnen hos Keynes og Kaldor. Her tror jeg, forf. *analytisk* har fat i noget meget vigtigt. Endnu engang sender jeg en venlig tanke til Wicksell – og det kunne forf. også have gjort!

Bogens afsluttende kap. XI hedder »Conclusion«. Bortset fra at overskriften nok burde have været sat i pluralis, er det både en klar og god sammentrængning.

P. Nørregaard Rasmussen

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

Bog anmeldelse

ERIK GØRTZ og JØRGEN DRUD HANSEN, red.:

Indeksteori. Odense: Odense Universitetsforlag, 1977. 169 pp.

Med denne bog foreligger der nu en samlet fremstilling på dansk af indeksteoretiske spørgsmål, skrevet med henblik på undervisning i økonomi og samfundsbeskrivelse ved universiteter og andre højere læreanstalter. Den inkorporerer de væsentligste afsnit af den lille bog om indeksproblemer, der udkom i 1959 under redaktion af Arne Jensen og Anders Ølgaard, men der er kommet 10 nye kapitler til – dels ajourført undervisningsmateriale, dels forskningsbidrag fra Odense-økonomernes hånd. Som titlen angiver, er der tale om en overvejende teoretisk fremstilling: beskrivende stof om fremgangsmåder ved og resultater af praktiske indeksberegninger er stort set udeladt. Hovedvægten ligger på analyse af forbrugsvareprisindeks.

Ølgaard lægger for med et (nyt) introduktionskapitel, hvor grundproblemer og problemstillinger præsenteres i en meget pædagogisk form. Derefter følger et par kapitler